

До Спеціалізованої вченої ради ДФ 41.051.030
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
65000 Одеса, вулиця Дворянська, 2

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію СЛІПЕНЮКА ВАСИЛЯ ВОЛОДИМИРОВИЧА
«КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ОСОБИ НА ВИКОРИСТАННЯ В
СУДОЧИНСТВІ РІДНОЇ МОВИ АБО МОВИ, ЯКОЮ ВОНА
ВОЛОДІЄ»,

поданої на здобуття першого наукового ступеня –
доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження. Згідно зі статтею 24 Конституції України: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Також, однією з засад судочинства є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (п. 1 ч. 2 ст. 129 Конституції України). Таким чином, законодавець з метою недопущення дискримінації закріпив відповідні норми щодо зрівняння усіх громадян у судовому процесі, зокрема, і за мовною ознакою.

Попри відсутність у тексті Конституції України прямої норми щодо конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, – це не зменшує ступені актуальності обраної проблематики, оскільки це право знайшло відображення у низці законодавчих актах, наприклад, у Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», ч. 2 ст. 14 якого закріплюється, що: «У судовому процесі може застосовуватися інша мова,

ніж державна, у порядку, визначеному процесуальними кодексами України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

На доктринальному рівні ця проблематика також не була комплексно розглянута, а тільки дотично, в контексті розгляду особливостей процесуального статусу перекладача в різних видах судочинства. Тому відсутність дослідження у межах конституційного права особливостей конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, на теоретичному та прикладному рівні зумовлює потребу здійснення комплексного наукового дослідження цієї проблематики.

Дисертацію виконано відповідно до плану наукових досліджень кафедри конституційного права та правосуддя Одеського національного університету імені І.І. Мечникова в процесі виконання тем: «Імплементация міжнародних стандартів прав людини в розвитку правової системи України та особливості їх реалізації» (номер державної реєстрації 0113U00299, виконувалась в період з 2013 по 2018 роки) та «Сучасний конституціоналізм в процесі становлення та розвитку української державності» (номер державної реєстрації 0118U001585, терміни виконання 01.04.2018 – 31.12.2023 роки), що підтверджує актуальність та цінність таких напрацювань.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх новизна. Обґрунтованість викладених у дисертаційній роботі наукових положень, теоретичних висновків і практичних рекомендацій забезпечується завдяки застосуванню автором відповідної методологічної основи дослідження, а саме системи загальнофілософських, загальнонаукових, логічних, лінгвістичних та спеціально-юридичних методів і тому винесені на захист висновки, положення і рекомендації дисертаційної роботи можна вважати належним чином обґрунтованими і доведеними.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що вперше у вітчизняній теоретико-правовій науці здійснено комплексне наукове дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, в якому сформульовано низку концептуальних теоретичних положень та висновків, а також практичних рекомендацій щодо

його реалізації та удосконалення вітчизняного правового регулювання у відповідній сфері з урахуванням міжнародних стандартів.

Серед положень, які автор відніс до питань наукової новизни, слід виділити наступні його висновки:

- визначено конституційну природу права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, з огляду на наявність у ньому формально-правової складової (зародження та реалізація в межах дії позитивного права та визнання останнього на конституційному рівні), змістовної складової (закріплення в нормах чинного законодавства) та процесуальної складової (порядок реалізації в різних видах судового процесу);

- аргументовано, що позиція Європейського Суду з прав людини щодо проблемних питань реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови, або мови, якою вона володіє, нині є сталою, а усю сукупність рішень, в яких вона сформована, класифіковано на окремі групи: щодо підстав та специфіки залучення перекладача, щодо визначення рівня володіння мовою, щодо обсягу перекладу, щодо якості перекладу, щодо оплатності послуг перекладача;

- проаналізовано специфіку нормативно-правового регулювання конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, на національному рівні. Аргументується, що способами реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, є: надання показань; заявлення клопотань та подання скарг; виступ у суді; одержання процесуальних документів, судових рішень у перекладі на рідну мову або мову, якою особа володіє;

- визначено, що в якості засобів реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, як складового механізму його реалізації визначаються процесуальні дії перекладача щодо надання лінгвістичної допомоги учаснику судового процесу, який не володіє державною мовою (перекладу); з урахуванням історичного та зарубіжного досвіду правотворення запропоновано доповнити Основний Закон України;

– подано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою особа володіє, в низку чинних профільних законодавчих актів, які загалом викладені у законопроектах «Про доповнення Конституції (Основного Закону) України статтею 124-1 (щодо забезпечення права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє)» та «Про внесення змін і доповнень до законодавчих актів України з питань судочинства (щодо забезпечення права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє)»;

– аргументовано, що відносно забезпечення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, специфічними ознаками міжнародних стандартів у цій сфері є: закріпленість у міжнародних документах; встановлення за результатами міждержавного консенсусу; модельність, «взірцевість» для держав, що їх ратифікували; фіксування мінімального рівня реалізації права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє; обов'язковість (виконуватись за будь-яких соціально-політичних умов) або рекомендаційність (мають бути виконані при досягненні визначених соціально-політичних умов) для дотримання державами, що ратифікували такі міжнародні стандарти; забезпечення плюралізмом інституціональних механізмів; специфічність санкцій за порушення означених стандартів;

– аргументовано, що невід'ємним елементом права на справедливий суд є конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, що в його контексті наділене об'єктивним та суб'єктивним розумінням.

– визначено, що конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, є першоосною для реалізації права на безоплатну правову допомогу учасника судового процесу, який не володіє державною мовою, а отже й можливості належного захисту останнім своїх прав та інтересів, а також виконання обов'язків, передбачених процесуальним законодавством.

Достовірність сформульованих у дисертації положень обумовлена поставленою метою та визначеними відповідно до неї задачами наукового

пошуку, доцільним для проведення такого дослідження планом роботи, яким охоплено основні аспекти наукової проблеми. У результаті проведеного дослідження:

- охарактеризовано право особи на використання в судочинстві України рідної мови або мови, якою вона володіє, як об'єкт конституційно-правових досліджень;

- визначено методологію дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє;

- розглянуто генезу конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє;

- розкрито конституційну природу права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє;

- визначено поняття, сутність та місце конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, в системі прав людини;

- проаналізовано міжнародні стандарти регламентації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, та можливість їх імплементації у національне законодавство;

- з'ясовано нормативно-правове закріплення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє;

- встановлено гарантії конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє;

- визначено механізм реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення, узагальнення, висновки та рекомендації, висловлені в дисертації, можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальших наукових розробок питань, що стосуються конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, права на безоплатну правову допомогу та права на справедливий суд; здійснення конституційного,

кримінального, цивільного, господарського, адміністративного судочинства в Україні та розгляду справ про адміністративні правопорушення;

- у *правотворчій діяльності* – при внесенні змін та доповнень до чинного законодавства України з метою вдосконалення його положень, що стосуються забезпечення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє;

- у *правозастосовній діяльності* – як рекомендації судовій практиці щодо забезпечення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє;

- у *навчальному процесі* – при викладанні курсу конституційного права, цивільного, господарського, кримінального, адміністративного процесів, підготовці відповідних розділів підручників, навчально-методичних посібників, науково-практичних коментарів, а також у науково-дослідній роботі студентів та аспірантів;

- у *правовиховній діяльності* – при проведенні роботи з підвищення рівня правової освіти, професійної правосвідомості та кваліфікації суддів, адвокатів, працівників інших правоохоронних органів та населення загалом.

Окремо слід зупинитись і на змісті дисертаційної роботи, в якій автор послідовно і обґрунтовано розкрив предмет дисертаційного дослідження. Автором грамотно викладено зміст анотацій, у вступі дисертаційного дослідження обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета і основні завдання дослідження, характеризується методологічна основа роботи, наукова новизна одержаних результатів, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, виокремлюються положення щодо їх апробації тощо.

У *розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє»* обґрунтовується, що у правовій науці наявні лише фрагментарні дослідження окремих елементів конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, що здійснювались протягом трьох послідовних періодів: «дорадянського» (до 1919 року), «радянського» (1919-1991 роки) та «незалежності» (з 1991 року).

У розділі 2 «Онтологічні аспекти дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє» аргументується конституційна природа права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, з огляду на наявність у ньому формально-правової складової, змістовної складової та процесуальної складової.

Розділ 3 «Змістова характеристика особливостей реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві України рідної мови або мови, якою вона володіє» присвячено нормативно-правовому закріпленню конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, гарантіям та механізму його реалізації.

Одним із позитивних моментів дисертації є високий рівень методологічної основи роботи, а саме: використання історичного, логічного, герменевтичного, порівняльного, системного та комплексного підходів, принципів об'єктивності, усебічності, обґрунтованості, розвитку та історизму, причинності, термінологічного принципу та принципу органічного поєднання теорії та практики, а також базових методів наукового пізнання: діалектичного, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, абстрагування, узагальнення, системного, історичного, логіко-семантичного (формально-логічного), компаративіського (порівняльно-правового), герменевтичного, спеціально-юридичного та догматичного (формально-юридичного).

Дисертантом проведено досить кропітка робота щодо аналізу рішень Європейського Суду з прав людини стосовно проблемних питань реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, та їх класифіковано на окремі групи: щодо підстав та специфіки залучення перекладача, визначення рівня володіння мовою, щодо обсягу перекладу, щодо якості перекладу, щодо оплатності послуг перекладача.

Слушною думкою автора є висновок про те, що за своєю правовою природою конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, тісно взаємопов'язане із групою

громадянських (особистих) прав і свобод людини, яка фактично охоплює усі фундаментальні аспекти свободи особи, висловлюючи гуманістичні принципи будь-якого демократичного суспільства, серед яких особливу увагу ним звернуто на співвідношення із правом на справедливий суд та правом на безоплатну правову допомогу.

Що стосується нормативно-правового закріплення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, дисертант провів досить змістовний аналіз міжнародних та національних правових актів. В процесі дослідження нормативно-правових актів автором встановлено низку недоліків щодо регулювання конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, та запропоновано системні зміни до чинного законодавства, у тому числі, і до Конституції України з метою вдосконалення реалізації наведеного права.

У *Висновках* автором за результатами проведеного дослідження викладено найбільш важливі науково-теоретичні та практичні положення, які дійсно відображають зміст дисертаційного дослідження, результати використання різних методологічних прийомів дослідження, авторські ідеї, конкретні пропозиції щодо внесення змін до національного законодавства, які засновані на дослідженому емпіричному матеріалі.

Слід відмітити використання автором великого масиву доктринальних та нормативно-правових джерел, а саме 259 найменувань, а також наявність у структурі дисертації 15 додатків, серед яких є проекти законів щодо внесення змін та доповнень до Конституції України та поточного законодавства, що значно підвищує позитивне враження від роботи та її значущість.

Вказане вище свідчить про те, що дисертаційна робота В.В. Сліпенюка є комплексною науковою працею, що підготовлена автором самостійно, має завершений характер, в якій вперше у сучасній юридичній науці здійснено комплексний аналіз теоретичних та практичних аспектів конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень у публікаціях у фахових виданнях, зарахованих за

темою дисертації. Дисертація складається із анотації, вступу, 3 розділів, які містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 288 сторінок, з яких 202 сторінки основного тексту. Основні висновки та наукові результати дисертації висвітлені в 6 наукових публікаціях, чотири з яких опубліковані у фахових юридичних виданнях України, одна – у науково-періодичному фаховому виданні іншої держави, одна – у виданні, проіндексованому у базі даних Web of Science Core Collection, а також у дев'яти тезах виступів на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Ці публікації за змістом відповідають темі дисертаційного дослідження, доводять повноту опублікування отриманих результатів та наявність їх достатньої кількості. Опубліковані праці автора присвячені різним аспектам досліджуваної проблеми і не дублюють одна одну. Дисертація має високий теоретичний рівень і практичне значення, а її зміст може бути покладено в основу майбутньої монографічної роботи дисертанта.

Позитивно оцінюючи та відзначаючи належний рівень постановки і реалізації проблеми, наукову новизну одержаних результатів, слід відзначити, що як і будь-яке творче дослідження, присвячене аналізу дискусійних проблем юриспруденції, воно викликає певні зауваження та побажання, що можуть бути сприйняті як уточнення авторської позиції.

1. На стор. 106-107 автором представлено класифікацію процесуальних норм, регламентуючих використання конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, та специфіку його реалізації, проте з огляду на відстоюванні позиції дисертанта щодо конституційно-правової природи досліджуваного права доцільно було б зробити загальну класифікацію матеріальних та процесуальних норм, зокрема, додавши класифікацію нормами Конституції України, які закладають основи для правової регламентації цього права, а також нормами профільного законодавства, наприклад, Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

2. Також, потребує уточнення визначення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє як **передбачену джерелами конституційного права країни можливість**

особи...(стор. 117, 151, 219) з огляду на те, що згідно зі статтею 92 Конституції України виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; права корінних народів і національних меншин тощо.

3. Видається суперечливим серед ознак конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє виділяти: 1) його закріплення в Конституції України (стор. 118, 152), адже це право прямо не закріплено у її тексті і про це автор зазначає далі у дисертації (про опосередковане закріплення цього права, наприклад, стор. 105) та 2) пряма його дія, адже у статті 8 Основного Закону зазначається, що «Норми Конституції України є нормами прямої дії», проте, як зазначалося вище, досліджуване право Конституцією України прямо не закріплено (наприклад, стор. 104, 119, 219).

4. Доволі часто у тексті роботи дисертант (наприклад, на стор. 118, 132) до числа міжнародних договорів відносить Загальну декларацію прав людини від 10 грудня 1948 року, проте, як відомо Загальна декларація не є договором, вона прийнята у вигляді декларації резолюцією Генеральної Асамблеї і згідно із статутом ООН носить рекомендаційний характер.

5. На стор. 121 дисертант пише: «Аналізуючи положення Конституції України, міжнародних договорів та чинного національного законодавства, слід відмітити...», проте як відомо, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства згідно з частиною 1 статті 9 Конституції України.

6. Доволі сумнівною в умовах триваючої в Україні економічної кризи здається пропозиція автора щодо створення при Державній судовій адміністрації України та її територіальних управліннях Відділів судового перекладу (стор. 194), оскільки заробітну плату його співробітникам потрібно надавати з коштів державного бюджету, яких бракує останнім часом, навіть, для виплати заробітної плати працівникам апаратів судів.

Попри зазначені зауваження, можливо констатувати, що в цілому вони не применшують позитивного враження від дисертації, мають рекомендаційний характер та націлені на посилення дискусії в процесі прилюдного захисту дисертації. Результати дисертаційного дослідження В.В.

Сліпенюка створюють фундамент для майбутніх наукових розробок щодо теоретичних та практичних аспектів конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє.

Аналіз змісту дисертації дозволив встановити відсутність текстових запозичень без посилання на джерело (плагіату). Оригінальність тексту становить 87,7 %.

Вважаємо, що дисертаційне дослідження В.В. Сліпенюка на тему: «Конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пункту 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167 (зі змінами і доповненнями № 979 від 21 жовтня 2020 року та № 608 від 09 червня 2021 року). Дисертація В.В. Сліпенюка на тему: «Конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє» може бути рекомендована до захисту на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

доцент кафедри конституційного права

Національного університету

«Одеська юридична академія»

кандидат юридичних наук, доцент

К.К. Кулі-Іванченко

Підпис доц. Кулі-Іванченко К.К. підтверджую:

Вчений секретар Національного університету

«Одеська юридична академія»

В.В. Дудченко